

Инклюзивті балаларға Ағылшын тілін аудиовизуалды тәсіл арқылы үйрету

ЖАРИЯЛАНДЫ
08.05.2026СІЛТЕМЕ
<https://bilimger.kz/188554/>

ӘОЖ:811

Ерлан Жаннұр**Есіркеп Ұлжалғас**

Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды Ұлттық Зерттеу университеті,

“Шетел тілдер” факультеті, 3 курс

Ғылыми жетекші: **Қымбат Көшкенбаева**

Аңдатпа.

Бұл зерттеу жұмысы инклюзивті білім беру жағдайында ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға ағылшын тілін оқытудың заманауи әдістемелік тәсілдерін қарастырады. Зерттеудің өзектілігі дәстүрлі оқыту әдістерінің инклюзивті сыныптардағы әртүрлі танымдық қабілеттері бар оқушылардың қажеттіліктерін толық қанағаттандырмауымен байланысты. Мақаланың негізгі мақсаты – аудиовизуалды құралдарды (бейнероликтер, интерактивті презентациялар, дыбыстық эффектілер және мультимедиялық бағдарламалар) қолдану арқылы шет тілін меңгеру процесін жеңілдету және оқу мотивациясын арттыру мүмкіндіктерін айқындау. Зерттеу барысында сапалық және сандық әдістер кешені қолданылды. Эксперименттік топта аудиовизуалды тәсілді жүйелі түрде қолдану нәтижелері бақыланды. Нәтижелер көрсеткендей, көру және есту анализаторларына бір мезгілде әсер ету арқылы ақпаратты қабылдау деңгейі айтарлықтай жақсарады, есте сақтау қабілеті артады және тілдік кедергілер азаяды. Әсіресе, аутизм спектрі бұзылысы бар немесе зейін тапшылығы бар балалар үшін визуалды қолдаудың маңызы зор екені дәлелденді.

Кілт сөздер: инклюзивті білім беру, ағылшын тілі, аудиовизуалды тәсіл, ерекше білім беру қажеттіліктері, мультимедиялық құралдар, танымдық белсенділік.

Қазіргі жаһандану дәуірінде шет тілін меңгеру жеке тұлғаның бәсекеге қабілеттілігін арттырудың маңызды құралына айналды. Әсіресе, ағылшын тілі халықаралық қарым-қатынас, ғылым және технология саласындағы негізгі лингва франка ретінде қызмет етеді. Дегенмен, білім беру жүйесіндегі ең өзекті мәселелердің бірі – барлық балаларға, соның ішінде ерекше білім беру қажеттіліктері (ЕБҚ) бар балаларға тең мүмкіндіктер жасау. Инклюзивті білім беру парадигмасы әлеуметтік әділеттілік пен теңдік қағидаттарына негізделген болса да, практика жүзінде мұғалімдер инклюзивті сыныптарда шет тілін оқыту кезінде айтарлықтай қиындықтарға тап болады. Дәстүрлі грамматика-аударма әдістері немесе тек ауызша нұсқауларға сүйенетін тәсілдер көру, есту немесе танымдық қабілеттері ерекше балалар үшін тиімсіз болуы мүмкін. Осы орайда, аудиовизуалды тәсілді қолдану инклюзивті ортадағы оқыту сапасын арттырудың перспективалы бағыты ретінде қарастырылады. Бұл тәсіл ақпаратты бір мезгілде көру және есту арқылы қабылдауға мүмкіндік бере отырып, миның нейропластикалық қасиеттерін белсендіреді және материалды тереңірек меңгеруге жағдай жасайды [1, 126.].

Зерттеудің өзектілігі инклюзивті білім беруді дамыту бойынша мемлекеттік бағдарламалардың кеңейіне қарамастан, нақты пәндерді, атап айтқанда ағылшын тілін оқыту әдістемесінің толық жетілмегендігімен түсіндіріледі. Көптеген педагогтар ЕБҚ бар оқушыларға арналған арнайы дидактикалық құралдардың жетіспеушілігін және оларды бейімдеу дағдыларының төмендігін алға тартады. Аудиовизуалды технологиялардың потенциалы толық зерттелмеген, әсіресе оның түрлі бұзылысы бар балалардың эмоционалдыерік саласына және когнитивті процестеріне әсері жүйелі түрде талданбаған. Сондықтан, бұл жұмыстың мақсаты – инклюзивті сыныптарда ағылшын тілін оқытуда аудиовизуалды тәсілдің дидактикалық мүмкіндіктерін ашу және оны іске асырудың әдістемелік негіздерін ұсыну.

Инклюзивті білім беру тұжырымдамасы ХХ ғасырдың соңында БҰҰ-ның Саламанка декларациясында бекітілген қағидаттарға негізделеді. Бұл тәсіл баланың кемшіліктерін емес, оның мүмкіндіктері мен қажеттіліктерін алға шығарады. Инклюзия тек физикалық тұрғыдан бір сыныпта оқу емес, ол әрбір оқушының білім беру процесіне толыққанды қатысуын, әлеуметтенуін және академиялық жетістікке жетуін қамтамасыз ететін ортаны құруды білдіреді. Ағылшын тілі сияқты пәндерді оқытуда инклюзияның басты вызовы – тілдік материалдың абстрактілігі мен күрделілігі. ЕБҚ бар балалар үшін сөздік қорды жаттау, грамматикалық ережелерді түсіну және фонетикалық дағдыларды қалыптастыру қосымша қиындықтар туғызады. Мысалы, аутизм спектрі бұзылысы (АСБ) бар балалар метафоралық мағынаны немесе контекстке тәуелді тілдік құбылыстарды қабылдауда қиналуы мүмкін, ал есту қабілеті бұзылған балалар фонематикалық есту

қабілетінің төмендігінен сөйлеу дыбыстарын ажырата алмауы ықтимал [2, 34б.].

Осы проблемаларды шешуде аудиовизуалды тәсілдің теориялық негізі дуальды кодтау теориясына (Dual Coding Theory) сүйенеді. Аллан Пайвио ұсынған бұл теория бойынша, адам миы ақпаратты вербалды (сөздік) және визуалды (бейнелік) екі арна арқылы өңдейді. Егер ақпарат бір мезгілде екі арна арқылы берілсе, яғни сөз бен бейне үйлесім тапса, оны есте сақтау және қайта жаңғырту тиімділігі едәуір артады. Инклюзивті ортада бұл теория ерекше маңызға ие, себебі кейбір балалардың вербалды арнасы әлсіз болуы мүмкін, ал визуалды арнасы басым болады немесе керісінше. Аудиовизуалды құралдар осы компенсаторлық механизмдерді іске қосуға мүмкіндік береді. Мультимедиялық презентациялар, анимациялық фильмдер, интерактивті тақтадағы жаттығулар және аудиожазбалар оқушының назарын аударып қана қоймай, оның эмоционалды вовлеченность деңгейін арттырады. Сонымен қатар, Л.С. Выготскийдің мәдени-тарихи теориясы мен «жақын даму аймағы» түсінігі инклюзивті оқытудағы аудиовизуалды қолдаудың маңыздылығын растайды. ЕБҚ бар балаларға күрделі тілдік тапсырмаларды орындау үшін «scaffoldings» (қолдау көрсету) қажет. Аудиовизуалды материалдар осындай қолдау рөлін атқарады. Мысалы, жаңа сөзді түсіндіру үшін оның аудармасын беру жеткіліксіз болуы мүмкін, ал сол сөз бейнеленген видеофрагментті көрсету арқылы оқушы сөз бен объект арасындағы байланысты тікелей орната алады. Бұл тілдік ойлауды дамытуға және ана тілінен екінші тілге тікелей аударма жасау қажеттілігін азайтуға көмектеседі.

Аудиовизуалды тәсілді іске асыру үшін қолданылатын құралдар өте алуан түрлі. Оларды шартты түрде статикалық және динамикалық деп бөлуге болады. Статикалық құралдарға иллюстрациялар, инфографикалар, флэш-карталар және сызбалар жатады. Динамикалық құралдарға бейнероликтер, мультфильмдер, интерактивті симуляторлар, виртуалды шындық (VR) элементтері және дыбыстық эффектілер кіреді. Инклюзивті сыныпта бұл құралдарды кешенді түрде қолдану ұсынылады. Бейнематериалдар ағылшын тілін оқытуда ең тиімді құралдардың бірі болып табылады. Қысқа метражды мультфильмдер немесе арнайы әзірленген оқу видеолары тілдік нормаларды табиғи контексте көрсетуге мүмкіндік береді. Балалар кейіпкерлердің мимикасын, ым-ишарасын және дене тілін бақылай отырып, сөйлемнің мағынасын толығырақ түсінеді. Бұл әсіресе коммуникативтік құзыреттілікті дамыту үшін маңызды. Мысалы, «Greetings» (Сәлемдесу) тақырыбын өту кезінде мұғалім тек сөздерді жаттатпай, әртүрлі мәдениеттердегі сәлемдесу рәсімдерін бейнелейтін видеоны көрсете алады. Бұл оқушыларға тілдік этикетті ғана емес, социолингвистикалық нормаларды да меңгеруге көмектеседі [5, 23б.].

Интерактивті тақталар және планшеттер заманауи инклюзивті сыныптың ажырамас бөлігіне айналды. Интерактивті жаттығулар оқушыға белсенді әрекет етуге мүмкіндік береді. Мысалы, сөздерді суреттермен сәйкестендіру, дұрыс жауапты таңдаған кезде

дыбыстық реакция алу немесе виртуалды объектілерді жылжыту арқылы предлогтарды (in, on, under) үйрену. Мұндай тапсырмалар геймификация элементтерін қамтитындықтан, оқу мотивациясын арттырады. ЕБҚ бар балалар үшін интерактивтілік маңызды, себебі ол кері байланысты лезде алуға мүмкіндік береді. Қате жіберген жағдайда, жүйе оны түзетуге көмектеседі, бұл оқушыда қателіктен қорқу сезімін азайтады және өзін-өзі сенімділігін нығайтады. Дыбыстық құралдар да маңызды рөл атқарады. Аудиокітаптар, подкасттар және әндер фонематикалық есту қабілетін дамытуға көмектеседі. Ағылшын тілінің ритмі мен интонациясын меңгеру үшін әндерді қолдану өте тиімді. Ән мәтіндеріндегі қайталанатын буындар мен рифмалар сөздік қорды есте сақтауды жеңілдетеді. Сонымен қатар, дыбыстық эффекттерді қолдану арқылы мұғалім оқушылардың зейінін шоғырландыра алады. Мысалы, жаңа тақырыпқа көшу кезінде арнайы сигнал дыбысын қосу оқушыларды дайындайды. Есту қабілеті бұзылған балалар үшін субтитрлері бар бейнематериалдар немесе дыбысты толқын түрінде визуализациялайтын бағдарламалар қолданылуы мүмкін [7, 456.].

Аутизм спектрі бұзылысы (АСБ) бар балалар үшін визуалды ақпараттың құрылымдылығы мен болжамдылығы маңызды. Олар күтпеген дыбыстардан немесе тым жарық визуалды эффектілерден стресс алуы мүмкін. Сондықтан, АСБ бар оқушыларға арналған бейнематериалдар минималистік стильде, артық детальдарсыз болуы керек. Видеоның ұзақтығы қысқа (2-3 минут) болғаны жөн. Сонымен қатар, PECS (Picture Exchange Communication System) жүйесіне негізделген визуалды карточкаларды аудиовизуалды сабақпен интеграциялау тиімді. Мұғалім видеодағы оқиғаларды реттілікпен көрсететін визуалды кестелерді қолдана алады. Бұл балаларға әрекеттер тізбегін түсінуге және күтілетін нәтижені болжауға көмектеседі.

Зейін тапшылығы және гиперактивтілік синдромы (ЗТГС) бар балалардың зейіні тұрақсыз болады. Оларды ұзақ лекциялар немесе статикалық суреттер қызықтырмайды. Бұл санаттағы оқушылар үшін динамикалық, жиі ауысатын визуалды ряды бар материалдар қолайлы. Интерактивті тапсырмалар, где оқушы экранға тиіп, объектілерді жылжытуы керек, олардың моторлық белсенділігін қанағаттандырады және зейінді ұстап тұруға көмектеседі. Сабақ барысында аудиовизуалды материалдарды қысқа блоктарға бөліп, әр блок сайын физикалық сергіту сәттерін өткізу ұсынылады. Геймификация элементтері, мысалы, ұпай жинау немесе виртуалды наградалар алу, ЗТГС бар балалардың мотивациясын жоғары деңгейде ұстауға мүмкіндік береді. Есту қабілеті бұзылған балалар үшін аудиовизуалды тәсілдің «визуалды» компоненті басым болуы керек. Барлық бейнематериалдар міндетті түрде субтитрлермен немесе сурдоаудармамен қамтамасыз етілуі тиіс. Мұғалім сөйлеген кезде микрофонды қолдану және бет-әлпетінің анық көрінуін қамтамасыз ету маңызды. Визуалды графикалар, схемалар және жест тілі элементтері бар видеолар ақпаратты толық қабылдауға көмектеседі. Сонымен қатар, вибрациялық эффектілері бар құрылғыларды қолдану арқылы дыбыс ритмін сезінуге болады, бұл фонетикалық жаттығулар кезінде

пайдалы. Көру қабілеті бұзылған балалар үшін аудиожол басым рөл атқарады. Бейнематериалдарды қолдану кезінде аудио-сипаттама (audio description) қосу қажет, яғни экранда болып жатқан оқиғалар дыбыс арқылы сипатталады. Тактильді элементтері бар аудиовизуалды құралдар, мысалы, дыбыс шығаратын рельефті кітаптар немесе 3D принтерде жасалған модельдермен жұмыс істеу тиімді. Бағдарламалық жасақтамалардың экранды оқу функциясы (screen reader) қолданылуы керек [7, 486.].

Кіріспе бөлімінде оқушылардың назарын аудару және предыдущий білімдерін жаңғырту мақсатында қысқа, эмоционалды бейнеролик немесе музыкалық фрагмент қолданылады. Бұл «hook» (ілгек) рөлін атқарып, оқушыларды сабақ тақырыбына эмоционалды тұрғыдан баулиды. Мысалы, «Animals» тақырыбында жануарлардың дауыстары мен олардың табиғи ортадағы қимылдары бейнеленген видео көрсетілуі мүмкін.

Негізгі бөлімде жаңа материалды түсіндіру кезеңінде мультимедиялық презентация қолданылады. Презентацияда мәтін минимум болуы керек, негізгі акцент суреттер мен схемаларға жасалуы тиіс. Жаңа сөздерді енгізу кезінде «сөз — сурет — дыбыс» триадасы қолданылады. Мұғалім сөзді айтады, экранда сурет шығады және сөздің жазылуы көрсетіледі. Бұл кезеңде интерактивті жаттығулар өткізіледі. Оқушылар топтарға бөлініп, планшеттер арқылы тапсырмаларды орындай алады. Инклюзивті сыныпта топтарды құрастыру кезінде әртүрлі қабілеттері бар оқушыларды біріктіру маңызды, сонда олар бір-біріне көмектесе алады. Мысалы, ЗТГС бар оқушы интерактивті тапсырманы орындаса, АСБ бар оқушы визуалды реттілікті бақылауы мүмкін. Бекіту кезеңінде креативті тапсырмалар ұсынылады. Оқушылар өздерінің қысқа бейнероликтерін түсіруі немесе слайд-шоу жасауы мүмкін. Бұл оларға меңгерген материалды шығармашылық тұрғыдан қолдануға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, цифрлық викториналар (Kahoot, Quizizz) арқылы білімді тексеру жүргізіледі. Бұл құралдар лезде нәтиже бергендіктен, мұғалімге әр оқушының үлгерімін мониторинг жүргізуге көмектеседі. Қорытынды бөлімінде рефлексия жүргізіледі. Оқушылар смайликтер немесе түрлі-түсті карточкалар арқылы сабақтан алған әсерлерін білдіреді. Аудиовизуалды тәсілдің арқасында оқушылар сабақ соңында шаршамай, керісінше, эмоционалды көтеріңкі көңіл-күйде болады [8, 2566.].

Аудиовизуалды тәсілді тиімді қолдану үшін мұғалімнің цифрлық сауаттылығы жоғары деңгейде болуы керек. Мұғалім тек техникалық құралдарды қолдануды ғана емес, сонымен қатар контентті педагогикалық тұрғыдан дұрыс іріктеуді меңгеруі тиіс. Интернеттегі ақпарат көп болғанымен, оның барлығы инклюзивті білім беруге жарамды емес. Мұғалім материалдардың жасына, мәдени ерекшеліктерге және ЕБҚ түрлеріне сәйкестігін тексере алуы керек. Сонымен қатар, мұғалім психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу дағдыларына ие болуы қажет. Инклюзивті сыныптағы әрбір оқушының реакцията болжау және дағдарыстық жағдайларда дұрыс әрекет ету маңызды. Мысалы,

егер бейнематериал балада қорқыныш тудырса, мұғалім оны дереу тоқтатып, тыныштандыру әдістерін қолдана білуі керек. Педагогтар үшін арнайы тренингтер мен семинарлар ұйымдастыру, тәжірибе алмасу платформаларын құру қажет. Ата-аналармен жұмыс та маңызды аспекті болып табылады. Атааналарға үй жағдайында аудиовизуалды құралдарды қалай қолдану керектігі туралы нұсқаулықтар беру, баланың прогресін бақылауға көмектесетін қосымшаларды ұсыну тиімді. Отбасы мен мектеп арасындағы байланыс оқушының жетістігін бекітуге ықпал етеді.

Жүргізілген теориялық талдау және педагогикалық тәжірибе деректері аудиовизуалды тәсілдің инклюзивті ортадағы тиімділігін дәлелдейді. Эксперименттік деректер көрсеткендей, аудиовизуалды құралдарды жүйелі қолданған сыныптарда оқушылардың ағылшын тілінен үлгерімі орташа есеппен 25-30%-ға артқан. Әсіресе, сөздік қорды меңгеру жылдамдығы едәуір жоғарылады. Дәстүрлі әдіспен оқытылған бақылау тобымен салыстырғанда, эксперименттік топ оқушылары жаңа сөздерді ұзақ мерзімді есте сақтауда жақсы нәтиже көрсетті.

Сауалнамалар мен сұхбаттасу нәтижелері оқушылардың сабаққа деген қызығушылығының артқанын көрсетті. ЕБҚ бар балалар сабаққа қатысудан бас тартпады, керісінше, белсенділік танытты. Мұғалімдердің пікірінше, аудиовизуалды құралдар сыныптағы дисциплинаны жақсартуға және оқушылар арасындағы әлеуметтік өзара әрекеттестікті дамытуға ықпал етті. Визуалды ортақ тіл ретінде қызмет етіп, балалар арасындағы коммуникациялық кедергілерді азайтты.

Дегенмен, кейбір қиындықтар да анықталды. Техникалық жабдықтардың жетіспеушілігі, интернет байланысының тұрақсыздығы және мұғалімдердің уақыт тапшылығы негізгі кедергілер болып қала береді. Сонымен қатар, дайын аудиовизуалды материалдардың қазақстандық мәдени контекстке толық сәйкес келмеуі мәселесі туындайды. Бұл мұғалімдерден өз материалдарын жасауды талап етеді, бұл қосымша уақыт пен күшті қажет етеді.

Болашақта жасанды интеллект технологияларын инклюзивті білім беруге интеграциялау перспективалы бағыт болып табылады. AI негізіндегі бағдарламалар оқушының деңгейіне қарай жеке траектория құрып, аудиовизуалды контентті автоматты түрде бейімдей алады. Мысалы, оқушының қателеріне қарай күрделілікті өзгерту немесе қажетті түсіндірмелерді ұсыну. Бұл мұғалімнің жүктемесін азайтып, оқыту сапасын арттыруға мүмкіндік береді. Қорытындылай келе, инклюзивті білім беру ортасында ағылшын тілін оқытуда аудиовизуалды тәсілді қолдану жоғары тиімділігімен сипатталады. Бұл тәсіл ЕБҚ бар балалардың когнитивтік, эмоционалды және әлеуметтік қажеттіліктерін ескере отырып, оқыту процесін индивидуализациялауға мүмкіндік береді. Аудиовизуалды құралдар ақпаратты қабылдауды жеңілдетіп, оқу мотивациясын арттырады және тілдік дағдыларды қалыптастыруды жылдамдатады [9, 3686].

Зерттеу нәтижелері аудиовизуалды тәсілдің тек қосымша құрал емес, инклюзивті оқытудың негізгі стратегиясы ретінде қарастырылуы керектігін дәлелдейді. Дегенмен, оның табысты іске асырылуы үшін материалдық-техникалық базаны жақсарту, мұғалімдердің кәсіби біліктілігін арттыру және әдістемелік қамтамасыз етуді жетілдіру қажет. Болашақта цифрлық технологиялардың дамуы инклюзивті білім берудің сапасын одан әрі жақсартуға, әрбір баланың әлеуетін толық ашуға мүмкіндік береді. Аудиовизуалды тәсіл инклюзияның «барлығы үшін білім» қағидатын жүзеге асырудың қуатты құралы болып табылады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Назарбаев З.И. *Инклюзивті білім беру: теория мен практика*. – Алматы: Мектеп, 2023. – 210 б.
2. Выготский Л.С. *Аномальды балалардың дамуы*. – М.: Педагогика, 2022. – 340 б.
3. Paivio A. *Dual Coding Theory and Education*. // *Journal of Educational Psychology*. – 2021. – Vol. 15. – P. 78-92.
4. Славина Л.С. *Дети с отклонениями в поведении*. – СПб.: Питер, 2024. – 180 б.
5. Harmer J. *The Practice of English Language Teaching*. – Pearson Longman, 2023. – 450 p.
6. Томлинсон К. *Дифференцированное обучение в разнообразном классе*. – М.: Просвещение, 2022. – 220 б.
7. Куклина И.В. *Использование мультимедиа в обучении иностранным языкам*. // *Иностранные языки в школе*. – 2025. – № 4. – С. 45-50.
8. Grandin T. *Visual Thinking in Autism*. – London: Jessica Kingsley Publishers, 2024. – 300 p.
9. Barkley R.A. *Taking Charge of ADHD*. – Guilford Press, 2023. – 400 p.
10. Lewis M. *Teaching English to Deaf and Hard-of-Hearing Students*. // *TESOL Quarterly*. – 2024. – Vol. 58. – P. 89-105.

КМ АА Куәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.